

**J**ohan Fredrik Aurenius esitti Turun Akatemiassa 1653 väitöskirjan *Enfalldiga tanckar om det som bör iachttagas wid en stads anläggning*. Teos kertasi Vitruvius-uksen, Albertin ja Palladion käsityksiä hyvästä kaupunkirakentamisesta. Se toi ensimmäistä kertaa Suomessa julki yhtenäisiä ja perusteltuja arkkitehtuuriajatuksia.

**»Musiikki, arkkitehtuuri ja muut taidet kirjailevat aikaa, kirjovat tilaa.»**

Joseph Joubert 1797

**Z**achris Topelius otti *Helsingfors Tidningarin* toimittajakaudellaan (1841–1866) usein kantaa rakennus- ja kaavasuunnitteluun. Eräässä kiistakirjoituksessaan Krimin sodan jälkeisiltä vuosilta hän pilkkaa keinottelijoita, jotka Helsingin tultua pääkaupungiksi rakensivat kehoja yksi- ja kaksikerroksisia puuhökkeleitä. Nyt nämä pelkäävät muuttaa Helsinkiä suurkaupungiksi, jolle ehkei olekaan kysyntää. ”Pikkukaupunkimietteillä on ollut aikansa. [...] Kahdenkymmenen vuoden kuluttua, kun tänne johtava rautatieverkosto on saatu käyntiin, on Helsingissä ehkä 40 000 asukasta. Voitte olla varmoja uusien talojenne vuokrasta. Mutta nykyisiä pieniä yksi- ja kaksikerroksisia rakennuksia tullaan tulevaisuudessa katselemaan yhtä ihmetellen kuin meidän aikanamme ihmiset katselevat 1600-luvun pikkukaupunkeja ja kuin helsinkiläinen nykyään katsoo Katajanokan hökkeleitä ja kaalitarhoja Unioninkadun varrella.”

**Helsingin teknillisessä reaalikoulussa annetaan rakennustaitteen opetusta 1860-luvulta alkaen. 1872 opinaho muuttuu Polyteknillinen kouluksi, 1879 Polyteknilliseksi opistoksi.**

**V**ähän ennen kuin Engel saapui Helsinkiin, hän kirjoitti 1815 Venäjän pääkaupungista kotiin Berliiniin: ”Koko Pietarissa oleskeluni ajan ja tutustuessani arkkitehtuurin alalla valitseviin olosuhteisiin minussa on palanut kiihkeänä ja pakottavana toive päästä palaamaan kotimaahani siitä huolimatta, että olen hankkinut täällä toimeentuloni arkkitehtina enkä nytkään ole vailla mahdollisuuksia. Tosin arkkitehdille ei missään avaudu yhtä helposti kuin täällä tilaisuutta antaa neroutensa loistaa.”

Helsingistä hän raportoi seuraavan vuoden elokuussa, että kesä on jo ohi: ”Minun on vielä kestettävä tässä karhujen maassa jonkin aikaa, ennen kuin voin odottaa pääseväni parempaan ilmaan. Työt, joiden parissa täällä puuhailemme, täyttävät päiväni hyvin miellyttävällä tavalla; muut ihmiset kiinnostavat minua vähän, enkä etsi heidän seuraansa.”

Engel seurasi Alois Hirtin antiikki-

tutkimuksia ja saksalaisen tähtiarkkitehti Schinkelin uushellenistiikkaa. Tieto vanhasta rakennusperinnöstä painoi vaivassa enemmän kuin Schinkelin paikoin arveluttava luovuus: ”välillä tuntuu kuin maalari olisi unohtanut arkkitehdin”. Vielä painavammin hän torjui schinkeliläisen seikkailuhengen ”mielivaltaisessa, epähistoriallisessa pylväsjäsennyksessä”. Vaikka ”kriittinen mieli” oli tärkeintä, Engel vertasi Schinkelin teatterifasadia ”vakavamielisen miehen hyväntahtoiseen hymyyn”, minkä ”vivahteen ilmaiseminen arkkitehtuurissa ei ole mikään vähäinen tehtävä ja sitä tuskin saavutetaan pelkästään sääntöjen noudattamisella”.

Engel otti etäisyyttä arkkitehtuurista kiistelemiseen – tai paremminkin hän totesi 1813 toimivansa Suomessa tilanteessa, jossa arkkitehtuurikiistat eivät arkkiteht(uur)ia kiusanneet: ”Missä paljon sanoja usein käytetään tyhjään, voin minä täällä sanojen sijaan suorittaa itse asian heti paikalla.”

**»Kaikki arkkitehtuuri on sitä, mitä sille teet, kun sitä katsot./ (Vai ajattelitko sen olevan graniitissa tai harmaakivessä/ kaarien ja karniisien ääriivoissa?)»**

Walt Whitman 1855

Kuva Mervi Jylhä



**F**insk *Tidskrift* julkaisi 1882 päätoimittaja C. G. Estlanderin ja arkkitehti Jac. Ahrenbergin nimimerkillä Scylla och Charybdis kirjoittaman tekstin arkkitehtuurikilpailujen ongelmista. Merkittävät hankkeet – Suomen Pankki, Kirurginen sairaala ja Johanneksen kirkko – olivat päätymässä ulkomaalaisten käsiin. ”Voidaan ajatella, että on yhdentekevää, mistä piirustus tulee, kunhan se on kaunis ja tarkoituksenmukainen. Mutta jos jatketaan arkkitehtonisten muotojen maahan tuontia eri taidealueilta, jolloin ne kerran edustavat makua, joka vallitsee Saksassa, toisen kerran taas Sveitsissä ja kolmannen Ruotsissa tai Valloissa, mitä riitaisaa ja luonteetonta vaikutelmaa tuollainen rakennustoiminta luokaan? Jos kuvitellaan, että moisesta poimimisesta saadaan eloa ja perinnettä, kuinka paljon meidän tällöin pitääkään vielä rakentaa? Takanamme on ajanjakso, johon Engelin renessanssi löi suurenmoisen leimansa, mutta mikä kumman laatupiirre tässä seuraavassa aikakaudessa ilmeneekään?”

1888 nimimerkki iski jälleen. Suomalainen rakennustaide oli toipumassa Engelin jälkeisen ajan laskusuhdanteesta, mistä todisti Estlanderin oma lempilapsi, juuri valmistunut Ateneumin taide-museo- ja oppilaitosrakennus. Se ilmensi yhtaikaa kotimaisen arkkitehtuurin esiinmurtautumista ja yhteiskuntaelämän virkoamista: ulkomaisille luisuneista palkintosijoista huolimatta projekti uskottiin Estlanderin ja Leo Mechelinin lobaustoiminnan jälkeen Theodor Höijerin huoleksi.

**1870 perustetaan Muinaismuistoyhdistys, 1883 annetaan asetus muinaisjäänteiden suojelemiseksi. 1890 aloittaa *Teknikern*-lehti.**

**»Rakentaminen on tiedettä. Se on myös taidetta. Rakentajan on niin muodoin tiedettävä, taidettava ja tunnettava luonnollisesti. [...] Arkkitehtuuria ja rakentamista tulee opettaa tai harjoittaa yhtäaikaan. Rakentaminen on keino, arkkitehtuuri päämäärä.**

**Taiteissa, ja arkkitehtuurissa eritoten, häilyvät määritelmät aiheuttavat paljon erheitä, saavat ennakkoluulot rehottamaan, väärät ideat juurtumaan. Yksikin sana tarjolle, ja oikopäätä kaikki kiinnittävät sen merkityksen oman mielensä mukaan. Huonosti tuetuilta baaseilta kohoaa päätelmiä, jotka muuten jäisivät tykkänään tekemättä, jotka hukkaavat aste-erot, hämäävät neuvottomia ja ravitsevat hengeltään laiskoja.**

**Vitruvius ei siksi turhaan sanonut, että arkkitehdin täytyy omaksua osapuilleen kaikki aikansa tietämys. Eikä hän sootta asettanut tiedon huipulle filosofiaa. »**

Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc, 1854-1868.

Kuva Mervi Jylhästä



**T**urun tuomiokirkon restaurointihanke aiheutti suukopua heti valtionarkeologi Eliel Aspelinin johtaman valtuuskunnan luovutettua mietintönsä 1896. *Finsk Tidsskrift* julkaisi George Granfeltin tahdikkaat huomautukset pietetin tarpeesta ja Aspelinin yhtä kohteliaan vastineen. Sitten ilmestyi Lars Sonckin tuikea kirjoitus, jossa puututtiin arveluttavan ”muotopuhtaaksi” viritettyyn restaurointiehdotukseen ja tarjottiin vaihtoehtoiset (lähes yhtä kovakätiset) piirustukset. Aspelin kyseenalaisti yhtä hyvin Sonckin ”mielikuvituksellisen, historiallisuutta täysin vähättelevän” vastasuunnitelman kuin myös vakavaksi ja tieteelliseksi esittäytyvän lehden julkaisupäätöksen. *Teknikermiin* ja *Nya Presseniin* laajentuneeseen debattiin osallistui valtuuskunnan muitakin jäseniä sekä esimerkiksi Jac. Ahrenberg, 1900 senaatti valtuutti valtuuskunnan otamaan huomioon esitetyn kritiikin.

Uusi mietintö saatiin 1901. *Ateneum*-lehden arkkitehtuurinumerossa Herman Gesellius ehti tyrnähtää koko hankkeen: ei

tullut ryhtyä mihinkään restaurointitoimeen. Kantaan yhtyivät 1892 perustetun Arkkitehtiklubin piirissä niin Geselliuksen suunnittelijaveri Armas Lindgren kuin myös Bertel Jung. *Finsk Tidsskriftissä* Granfelt pui projektin ongelmia ja kielteisiin heijastusvaikutuksiin (Nousiaisten keskiaikaista kirkkoa oli pantu varomatta uuteen uskoon). Ahrenberg haukkui pyrkimyksen sukulaistaa pyhäkkö itämerelliseen tyyliin.

**»[...] taiteilija,  
todellinen arkkitehti,  
tuntee ensin  
vaikutuksen, jonka  
aikoo saada aikaan,  
hahmottaa sitten  
sielunsa silmin tilat,  
jotka tulee luomaan.»**

Adolf Loos 1898

Kuva Jarkko S. Tiusvuori



**S**onck esitteli 1898 *Finsk Tidsskriftissä* itävaltalaisen Camillo Sitten kaupunkisuunnitteluperiaatteita. Hän kiivaili empiretyylisellä juontuvalla ruutukaavan mekaanista soveltamista vastaan. Meneettiin umpinaisten torien miellyttävä viihtyisyys ja rauha ja ajaututtiin myös liikenteellisesti, taloudellisesti ja hygieenisesti huonoon kaupunkitilaan. Oltiin rappion äärellä, kun kaupungininsinöörit rakensivat puhtaasti teknisillä periaatteilla ja arkkitehtien huoleksi jäi fasadijäsentelyn pienpuuha: ”Insinöörien taiteellisen mielikuvituksen ja esteettisen tietämyksen puute ilmenee, kun hän sekoittaa toisiinsa sen kiistämättä miellyttävän vaikutelman, jonka hänen paperille piirtämänsä geometrisesti säännöllinen suunnitelma synnyttää symmetriaan ja selkeyteen taipuvaisessa tarkastelijassa, ja sen syvemmän ja kestävämmän vaikutuksen, jonka jokaisessa kauneudelle vastaanottavaisessa tajunnassa saa aikaan vain luonnon ja maaperän olosuhteiden ja edullisen rakennusryhmittelyn määräämä kaunis kaupunkinäkyvä.”

**A**lbert Edelfelt esitteli *Ateneumissa* monitaiteista *art nouveau* -suuntausta, joka teki tuloaan maahan. Tai mikäli asia Edelfeltistä riippui, sen oli syytä tulla ja pian, sillä lasiin ja takorautaan luottavaa ajantasaista ja keveää muodonantoa kaivattiin kipeästi. Toisin kuin valppaassa Ruotsissa, Suomessa rakennettiin kaupunkitaloja, joihin kylläkin sijoitettiin nykyaikaiset liiketilat katutasoon, mutta jotka sitten huipentuivat ”1300-luvun linnoja” muistuttaviin asuinkerroksiin.

*Ateneumin* arkkitehtuurinumeroon 1901 avautui tilaa Bertel Jungin artikkelille, jossa tarkasteltiin nousemassa olevaa muoti-ilmiötä. Virinnyt historiallinen kiinnostus ja tutkimus mahdollistivat ehdotukset perinteisen karjalaisen kansantaiteen muotojen ja aiheiden käyttämisestä suomalaiskansallisen arkkitehtuurin aineksina. Jung torjui moisen jyrkin sanoin: alkeellinen myyttisymboliikka ei voinut vastata kulttuurihistorian kouliemia kehittyneemmän maun tarpeita.

**1** 901 Sonck alusti Arkkitehtiklubin istunnossa aiheesta ”maalaisrahvaan rakennustavan” parantaminen. Esitelmän julkaisi uusi lehti *Rakentaja*, joka julisti kilpailun hyvän maatilakeskuksen suunnittelemiseksi. Palkittuja mallitaloja pidettiin *Pelervossa* turhan herraskaisina.

**Arkkitehtiklubi ryhtyy julkaisemaan omaa Arkitekten-lehteään 1903. (Ruotsalainen esikuva Arkititektur aloitti 1901.)**

**»Tyyli ja kauneus ovat kaksi selvästi erillistä käsitettä, jotka eivät riipu toisistaan – ne saattavat suorastaan sulkea toinen toisensa pois.»**

Henry van de Velde, 1902

**1** 904 ilmestyi Sigurd Frosteruksen ja Gustaf Strengelin kiistakirjoitus *Arkititektur*, jossa hyökättiin Eliel Saarisen palkittua ”fantasian” ja ”eklektismin” leimaamaa rautatieasemasuunnitelmaa vastaan. Saari-  
nen muutti suunnitelmaansa ja lopulta 1914–19 valmistunut asema näytti koko lailla toiselta kuin mitä alkuun aiottiin. Kiista käytiin osin kansallisromantiikan ja *art nouveau*n välillä, osin post-klassisen uuden tyylin sisällä vaikuttaneiden rationalistisen ja intuitionistisen suunnan kesken.

Frosterus otti etäisyyttä maalauksellisuudesta, historiallisesta lähestymistavasta ja ”valmiista kaavoista”. Hän puhui selkeän realismin, terveen järjen, insinöörien ja lujuusopin, kansainvälisyyden ja ei-absoluuttisten arvojen puolesta. Hän yhtä hyvin ivasi tuokiotunnelmallisuutta ja ”sydämen ja tunteen kulttuuria” kuin myös suitsutti ”kiven luonnetta”, ”ihmeellistä” rautaa ja ”elämää säke-  
növää” betoniraidoistusta.

Näin hän yhdisti propagoimansa *järn- och hjärnstiln* muoto- ja kauneustajuun, ymmärrykseen rakennuksesta ”elävänä organismina”. Teksti oli iskevä sekoitus manifestia ja aikalaiskeskustelua. Näkemykset olivat jo pitkälti tulleet Edelfeltin (muinaisin keinoin ei vastata

uusiin tarpeisiin) ja Jungin (kansallispe-  
rintö ei kelpaa moderniksi taiteeksi) en-  
nakoimiksi. Kaksi näkökohtaa kuitenkin  
korostui uudella tavalla.

Yhtäällä oli edistysopin yleiskuva: uusi rakennustapa ja makukäsitys merkitsi aina voittoa vanhasta, entisen loukkaamista ja laajentamista. ”Ajan vaatimukset” tuli ymmärtää siten, että niin uudet materiaalit ja menetelmät kuin uudet käytännötkin vaativat uusia muotoja ja kauneusarvoja. Arkkitehti oli vallankumouksellista sekä varmuuttaan (”järkkymätön perusta” tekniikan kehityksessä) että epävarmuuttaan (huomenna nähdään toisin): itselleen Frosterus varasi mahdollisuuden tuottaa ”jotain PYSYVÄSTI arvokasta”.

Toisaalla oli päiväkohtaisen kiistan lähikuva: jos keskiaika tiivistyi kirkkoihin, moderni maailma kiteytyi rautatieasemissa. Näitä ei pitänyt toteuttaa kansallisesti (paikalliset erikoispiirteet säilyivät vaalimattakin). Ne tuli tehdä rajoittamansa toiminnan mukaisesti, niin että rakennustyyppi määrää rakennustyylin. Kuten holvauksia ei mielellään saanut tehdä betonista tai gotiikkaa suin surminkaan raudasta – ”yksinkertainen, tunnustettu totuus” – asemien oli oltava historiallisten koristeiden sijasta paikkoja, joissa ”uuden TÄYTYY murtautua esiin.”

Kuva Hanna Hyvönen



1908 Frosterus aloitti *Arkitektenin* päätoimittajana: ”uuden tyylin” voitokkaan alun jälkeen oli päädytty ”primitiivisen ja rajattomasti kansallisen kulttiin”. Oli saatu ”yleinen äänioikeus myös arkkitehtuuriin”, kun taide sentään oli ”olemukseltaan aristokraattista”.

Frosterus antautui 1917 itsekritiikkiin ”rauta- ja aivotyylä” vastaan. Siitä hän eteni myöhemmin ekologisesti virittyneeseen maailmankatsomukseen. Myös varhainen vastanapa Saarinen julkaisi vanhoilla päivillään muhkean filosofisen tutkielman *Search for Form* (1948). Sen mukaan uskonto kumpusi totuuden etsinnästä, filosofia selityksen hakemisesta, tiede faktojen peräämisestä ja taide muodon tavoittelusta. ”Kone-aikaan” viittoileva puheenvuoro hylkäsi itsetarkoituksellisen maalauksellisuuden, mutta puolusti intuitiota, instinktiä ja imaginaatiota.

**Polyteknillisestä opistosta tulee 1908 korkeakoulu.**

**»Vain pieneltä osaltaan – hautapaasissa ja muistomerkeissä – arkkitehtuuri kuuluu taiteeseen. Kaikki muu palvelee jotain tarkoitusta ja ajautuu siksi ulos taiteesta.»**

Adolf Loos, 1909

**1919 lakkaa *Arkitektenin* ilmestyminen. Jatkoa seuraa 1921 uuden julkaisijan (Oy Arkkitehti) ja kahden erikielisen painoksen voimin. Arkkitehtiiliitto tulee julkaisijaksi 1927.**

Kuva Hanna Hyvönen



**F**rosterus pohdiskeli *Arkkitehti*-lehdessä 1922 Helsingin keskustajärjestelyjä ja päätyi maalailemaan näkyä ja suurkaupungista: ”Lähdessä New Yorkin pilvenpiirtäjien aiheuttama omituinen ja odottamaton kaupungin kaukokuvan kauneus on länsimaisessa maailmassa herättänyt halun korostettujen tornirakenteiden kautta elvyttää suurkaupunkien ponnetoman tasaisia ääriviivoja.” Maamerkit tulisivat jatkossa syntyneisiin yksityisistä aloitteista ”tempelirakennuksen” syrjäytyttyä keskiöstä ja kirkontornien menettäessä *skylinen* hallinnan. Liikerakennusten oli mahdollista yhä pienemmälle alalle, jolloin hyötyarkkitehtuuri pääsisi oikeuksiinsa. Kirkkohartaus vaihtuisi ”katuristeyksien liikennepöyryteissä katkonnaisiksi, kohtisuoraan suistuvien seinämien valo- ja varjopintojen tajuamiseksi [...] Pilvenpiirtäjän massat, jotka häipyvät kivihiilensavuun ja usviin, näkyvät ympäröivässä rakennusmeressä vain kahtena, eri vahvasti valaistuna pintana, useimmiten kuitenkin vaan yksivärisenä jättiläisharkkona taivaan aavaa taustaa vastaan.”

Vuosikymmenen lopulla lehti tiedusteli ammattilaisten näkemyksiä pilvenpiirtäjän soveltuvuudesta Helsinkiin. Toiset näkivät tornitalossa tervetulleen kaupunkirakennustaiteellisen kohokohdan ja vastapainon tasakorkeille julkisivustoille, kun taas toiset tuomitsivat ”uudenajan saurukset” (Väinö Vähäkallio) nousukasmaisena ”ameriikkalaisuuden kasvannaisena” (Hilding Ekelund).

**»Arkkitehti on muurari, joka on oppinut latinaa.»**

Adolf Loos, 1924

**»Arkkitehtuuri on ajantahtoa tilassa. Elävää. Muuttuvaa. Utta.»**

Ludwig Mies van der Rohe, 1924

**A**lvar Aallon ensimmäisiin teksteihin kuului puheenvuoro *Arkkitehti*-lehdessä 1922. Siinä tähdennettiin perinteen arvoa ja vanhojen rakennusten ”tunnelman” kokemista. Arkkitehtuurin aristokraattiseksi (erotuksena boheemista maalaustaiteesta) mieltänyt Aalto erotti muurarimestarin rakennustaidon arkkitehdin ”taiteellisesta luomasta”.

### »Muoto seuraa aina funktiota.»

Louis Sullivan 1908

### »Arkkitehtuuri on yhteensaatettujen tilavuuksien osaavaa, oikeellista ja suurenmoista leikkiä valossa. [...]

**Dekoraatio on luonteeltaan aistillista ja alkeellista, samoin kuin väri, ja sopii yksinkertaisille kansoille, talonpojille ja villi-ihmisille. Harmonia ja lukusuhteet vetoavat älyllisiin kykyihin ja kiinnittävät sivistyneen ihmisen huomion. Talonpoika rakastaa ornamentteja ja koristelee seinänsä maalauksin. Sivistynyt mies käyttää hyvin leikattua pukua ja omistaa öljymaalauksia ja kirjoja. [...]**

**Insinöörin tulisi pysyä aloillaan, jäädä laskijaksi, sillä hänen erityinen oikeutuksensa on pitäytymisessä puhtaan järjen piiriin. [...] Vain arkkitehtuuri voi antaa kaikki nuo asiat laskemisen tuolla puolen.»**

Le Corbusier 1923–4

**M**arius af Schultén arvosteli *Arkkitehti*-lehdessä 1926 Le Corbusierin, modernin tyyli liikkeen kärkihahmon, kirjoja: ”Innosaan tulla huomatuksi ei hän edes pelkää menettää arvovaltaansa ammattimiestenkin silmissä, eriskummallisen esittämispansa kautta propagandajulkaisuissaan.” Kriitikko taipuu kuitenkin myötämieliseksi: ”Käyrä katu on aaseja varten, suora ihmisille”, sanoo Le Corbusier, ja sikäli on hän oikeassa, että uudenaikaisen liikennekadun tulee olla suoran ja että tässä, kulkijan silmää ehken paremmin hiavelevä katuviivan käyveys on vaikeammin toteutettavissa.” *Tulenkantajat*-lehdessä pari vuotta myöhemmin Le Corbusier esiteltiin arkkitehtina ja – filosofina.

**R**uotsalainen Sven Markelius teki tilaa funktionalismille Arkkitehtiliiton vuosikokouksessa Turussa 21.4.1928: ”Viime puolivuosisadan rakennustaidetta vastaan sen heilahdella toiselta puolen pintapuolisesti käsiteltyjen perinnäistapaisten tyyli motiivien ja toiselta puolen tyhjän modernismin välillä on vähitellen noussut vaatimus rakennusproblemin syvällisemmästä ja todellisuus pohjaisemmasta otteesta. Ainainen ristiriita pintapuolis-koristeellisesti käsitetyn arkkitehtuurin ja nykyaikaisen elämän todellisuuden välillä kärjistyy yhä enemmän ja vaatii ratkaisuaan. Uudenaikainen yhteiskuntaelämä ei ole mikään tyhjänpäiväinen sanontatapa. Se on kylmä, välttämätön todellisuus; se sisältää kokonaan muuttuneen suhteen sosiaaliin, taloudellisiin ja teknillisiin problemeihin.

Klassillinen rakennustaide kuului aikaan, joka näki edustuksessa elämäntehdävän. Se oli ajankäsityksen todellinen ilmenemismuoto, joka – vastakohtana meidän ajallemme – antoi varsinaisten asuntotarpeiden jäädä syrjään edustusremonioiden vuoksi. Meidän kansanvaltaiselle ajallemme on tällainen elämäntehdävien käsitys vierasta. Kaikkiialla voidaan kuitenkin todeta epätasaista kamppailua sovinnain ennakoluulojen ja todellisten asumusvaatimusten välillä, mikä taistelu usein ilmenee kouristuksen tapaisissa yrityksissä pusertaa nykyaikaiset tarkoituksenmukaisuuden, hygienian ja taloudellisuuden vaatimukset klassillis-symmetriseen tyylikaavaan.”

”Viime ajat esiintyvät meille tyyliittöminä ilman vanhojen aikakausten yhtenäistä muotokieltä. Teknillisestä muodosta löytää meidän aikamme ilmaisukeinonsa. Senkautta tunnemme jälleen kiinteätä maata jalkaimme alla.”

”Yksinkertaistettu koneellinen työpa synnyttää käsitteet tyyppi ja normi. Typisoiminen tekee mahdolliseksi taloudellisen joukkotuotannon ja yksityisen tuotteen mahdollisimman suuren täydellistämisen. Typisoimista vastaan usein heräävien esteettisten epäilyjen suhteen on muistettava, että eräänlainen typisoiminen on ollut perustana sille yhtenäisyydelle, joka antaa leiman vanhempien aikojen rakennustaiteelle. Se on kypsän rakennuskulttuurin merkki.”

Salme Setälä harmitteli *Tulenkantajat*-lehdessä ihmisten kyvyttömyyttä hahmottaa sisustamista kokonaisvaltaisena

järjestelykysymyksenä: ”Meillä kyllä ollaan kärkkäät seuraamaan ajan virtauksia pukujen suhteen, tukka osataan leikata kuten Pariisissa ja sovittaa hameiden pituus ja kaikkinaiset volangit ja tunikat ja biet ja riippuvat hetaleet taiteen ja nykyhetken vaatimille paikoille, meillä tunnetaan puuterin eri väriivahdukset ja yö- ja päiväsalvain salaisuudet – sehän kuuluu suorastaan ’sivistykseen’, mutta tämä nykyaikainen ihminen viihtyy vanhanaikaisessa, ajastaan jäljessä olevassa kodissa, johon hänen oma ulkonainen moderni olemuksensaakaan ei ollenkaan sovellu, saatikka hänen ajatusmaailmansa. Mutta ehkäpä onkin siten, että ihminen ensin havahtuu huomaamaan oman pikkuisen itsensä ja sitten vasta toisella sijalla kohdistaa huomion ympäristöönsä.” Setälä ei väittänyt uuden arkkitehtuurin vastaavan mihinkään ikiaikaisiin, olemuksellisiin ihmistarpeisiin kuten monet muut funkiksen puolestapuhujat. Tarkoituksenmukainen uusi arkkitehtuuri oli hioutunut palvelemaan ”ihmistä, mutta ei luolaihmistä, ihmistä sinänsä, vaan kulttuuri-ihmistä, jonka olemukselle auto, lentokone, laiva, puhelin, radio, sähkö, kaikkinaisen koneellistuttaminen, hygieeniset ja esteettiset vaatimukset ovat välttämättömät.”

**T**ulenkantajat esitteli Aallon ja Erik Bryggmanin nimiin kiinnittyvää Suomi-funkista. Elsa Enäjärven sanoin kurinalaiselle suuntaukselle ehkä ”pian tulee reaktio, joka hekumoi ulkonemissa, kultalehdissä ja krumiluureissa”. Painotettiin kuitenkin, että ”tämä suunta liittyy jalolla suoraviivaisuudellaan arkkitehtuurin lopullisesti kauimmin säilyneisiin, klassilisen jaloviivaisiin kausiin”.

Kuuluisasta Tukholman-näyttelystä kirjoitti Hagar Olsson: ”Kun seinä taikka seinän osa on lasia ylhäältä alas, on sisällä olijalla omituinen pyöräyttävä tunne siitä, että maailma virtaa sisään. Sen huomasin seisoessani konserttitalon suuressa eteis-hallissa. Siinä moderni elämys! Ihminen ei pääse maailmaa pakoan, ei pääse seinien sisälläkään eristäytymään kollektiivisesta humusta. Rytmillisinä varjokuvina elämä liukuu ohitse – ja kutsuu, kutsuu!”

Aalto kommentoi paikan päältä: ”Moni ”funkishalveksija” tällä hetkellä kuljeksi ”basillinkantajana” tietämättään.”

**»Arkkitehdin kaunotaitessa kauppataito ja tiede kelpaavat ammatilliseksi tekniikaksi. Ihmiset ovat arkkitehdille työvälineitä. Arkkitehdin tulisi saada ihmiset tuntemaan, että arkkitehtuuri on rahvaanomaisuuden ja teennäisyyden tuhoaja, väsyttettyjen hermojen ja virttyneiden sielujen hyväntekijä, eilis-, tämän- ja huomispäivän korkeampien ihanteiden ja tarkoitusten opettaja. Olemukseltaan arkkitehtuuri on organisoinnin kuningatar-taide, jonka poikien tulee olla, tänä kiteytyvien yhteiskunnallisten voimien aikakautena, yleisprofettoja.»**

Frank Lloyd Wright, 1900

Kuva Jarkko S. Tuusvuori



**B**ertel Jung puuttui 1930 funktisbuumiin. Nauhaikkuna kävi esimerkiksi epäjohdonmukaisuudesta, johon perusteettomien rakennusmuotojen kriitikoina esiintyvät funktionalistit itse jatkuvasti sortuivat: ”Mutta minkätähden tuskallisen kiihkeästi kätkeä rakenne ja esim. sallia raskaiten muurimassojen levätä, niinkuin se silmälle näyttää, suoraan heikon ja ohuen lasin päällä?” Rakenteellisen perustelutavuuden vaatimukset eivät olleet funktionalistien keksintöä. Kiistakumppaneillaan kuulostaen Jung teroitti, että ”taideteos ei saa olla ihme eikä arkkitehti silmäkääntäjä.”

Myös Frosterus toi esiin uusien iskulauseiden harhaanjohtavuuden ottaessaan 1930 *Hufvudstadsbladet*issa kantaa kirkkokilpailuihin. Hän muistutti, että toiminnallisten tarpeiden huomiointi oli aina kuulunut arkkitehtuuriin. Mutta tehokratkaisut eivät olleet omiaan hengellisellä alueella: ”Kirkon arkkitehtoninen tehtävä ei ole vain majoittaa sopiva määrä uskovaisia, vaan ennen muuta herättää hartautta.” Kulttuuritajuun kuului kyky tunnustaa eri elämänpiirien ominaisluonne: ”Funktionalististen klisheiden taustalla oleva standardisoimissuuntaus tunkeutuu tässä alueelle, jonne se ei kuulu; kulttuurin kypsä edistys piilee erilaisuudessa, ei tasapäistämässä.”

Funkismielisten leirissä oli P. E. Blomstedt harjoittanut jo 1928 ”kansallista itsetutkistelua”. Hän pahoitteli ”arkkitehtonista verenvähyyttä”, kritiikintöntä lainailua länsinaapureilta. ”Ohuet muodot on jo opittu, epäsymmetria on kohtapuolin ortodoksinen uskonkappale – meanderit ja paletit nyt vain pois ja horisonttaaliviivoja fasadiin lisää. [...] Nyt on ”konekulttuurin” aika: perspektiiveihin nyt vain sähkölamppuja, radiattoreita, WC:tä ja kiertoportaita, ja me olemme jälleen muodin tasalla!” Blomstedt vakuutti kuitenkin, ettei ”uusratsionalismin” olemus liittynyt pintapuolisiin tyylipiirteisiin, vaan arvokkaisiin ja yleispäteviin johtoajatuksiin, joita ei saisi uh rata ”muotikäytön merkeissä”.

*Granskaren*-lehden rakentamisnumerossa 1932 Jung jatkoi funktisideologian arvosteluaan – ja tuli luokitelleksi tois-

sijaisiksi ja mekaanisiksi suuren osan arkielämän (palvelusväen) toimista: ”Jos asunto on ollakseen ”asumiskone”, niin hyvä on, silloin kuuluukin standardisoida! Jos se sen sijaan on taideteos, kuten kai sentään jokainen rakennustaiteilija haluaa, on se ilmausta luojansa ja asukkaansa yhteisyrityksestä muovata ei ainoastaan tarkoituksenmukainen ja edullinen, vaan myös esteettiseen tarpeeseen vastaava kehys perhe-elämälle, silloin joutaa mielestäni pannaan kaikki muu standardisointi paitsi sellainen, joka kohdistuu suoraan tiloihin, joissa suoritetaan vain puhtaan mekaanisia toimia: keittiö, ruokasali, komerot, kylpyhuone, eteinen, rappu jne. [...] standardisointi on vain köyhän pakkopaita, hätätilailmiö, ilmaus aikanamme usein esille tulevasta sosiaalisesta kollektivisointitarpeesta.”

**E**duskuntatalo saatiin 1931 valmiiksi J. S. Sirénin suunnittelemana. Hilding Ekelund arvosteli sitä tuoreeltaan ”monumentaliteetin korkeaksi veisuksi”, taiteeksi taiteen vuoksi. Itsetarkoituksellista valtaa pönkittävä talo koitui uudempien sosiaalisten ja rationaalisten suuntausten tappioksi.

**»Kammoan kaikkea, mikä haisee ”temperamentilta”, inspiraatiolta, ”pyhäältä tulelta”, ja kaikkia nerokkuuden piirteitä, jotka kätkevät hengen suttuisuuden.**

Theo van Doesburg, 1932

**N**ils Eric Wickbergin kauden alkajaisiksi 1946 *Arkitekthefti / Arkitekten* julkaisi päätoimittajan lohduttoman arvion rakennustaiteen tilasta. Haluttiin ”pehmentää funktionalismia höystämällä sitä perinteellisillä, tyylihistoriallisilla aineksilla”. Oli palattu esifunktionaaliseen traditioon ja koettu siten ”kohtalokas romahdus”. Ja kuitenkin arkkitehtuurin, länsimaiden ”elävimmän taidelajin”, turvin saattoi nousta rappiota vastoin Spenglerin ennusteita. Kuin hellenismi klassisen antiikin jälkeen merkitsi myös 1800-luku kertaustyylineen luomisvoiman tyrehtymistä. Ajan hengen kiteyttävä abstrakti maalaustaide ja ankara moderni arkkitehtuuri voisivat Wickbergin mukaan osoittaa säilymiselään kulttuurimme elinvoimaisuutta.

Ekelund hahmotti tilanteen toisin. Hän valitti kyllä virkaanastujaisluennossaan funktuksen ihanteiden vesittymisestä, mutta peräsi modernisaation siunauksellisuutta: ”Haluaisin väittää, että amerikkalaisella filosofilla Henry David Thoreaulla oli suuremmat mahdollisuudet elää rikasta ja arvokasta elämää yksinkertaisessa wigwamissaan Walden-joen rannalla kuin Hollywoodin loistavilla filmitähdillä kaikella varustetuissa dollarihuiloissaan.”

**Arkkitehtiliiton sisäinen tiedotus eriytyy 1947 omaan lehteen kun perustetaan Arkkitehtiutiset. Päälehden tuplapainoksista luovutaan 1952: syntyy kaksikielinen Arkkitehti – Arkitekten.**

**»Muovaamme rakennuksiamme ja sitten rakennuksemme muovaavat meitä.»**  
Sir Winston Churchill 1943

**A**lvar Aalto jatkoi 40-luvulla 20-luvulla aloittamaansa työtä rakennusosien vakioinnin ja teollisen valmistuksen parissa.

Hän ennakoii jälleenrakentamista ja esitti ajatuksia ”elastisesta standardisoinnista”. Autoa ei sido mikään tiettyyn paikkaan ja tiettyihin luonnonoloihin ja autojen valmistuksessa keskitytään siksi harvoihin tyypeihin. Rakennustaiteessa oli päinvastoin asetettava tavoitteeksi ”elinkelpoisen vaihtelun ja rikkauten luominen, joka ihannetapauksessa on verrattavissa luonnon rajoittamattomaan nyansoimiskykyyn.”

Rationalistis-konstruktivistisen koulun johtohahmo Aulis Blomstedt taas uskoi, että harmonista ympäristöä syntyi, jos rakentamisessa sitouduttaisiin käyttämään vakioimintoja ja vallitsevasti suorakulmaisia muotoja. 1954 hän esitelti suorakulmaisen kolmiulotteisen ”jäykän avaruusverkon” esimerkkinä vakiorakenneratkaisusta, ”jonka puitteissa kaikki asumistarpeet voivat toteutua”. Blomstedt alleviivasi: ”On riittävästi keskusteltu elastisesta standardisoinnista. Jotta elämä voisi saavuttaa elastisen vapauden, on standardisoinnin, nimensä mukaan, oltava EPÄELASTINEN – OIKEALLA TAVALLA.”

Blomstedt haeskeli mitta- ja suhderytmiä järjestelmistönsä aineksia ja perusteita pythagoralaisuudesta ja musiikin teoriasta. Esikuvana vaikuttivat Le Corbusierin Modulor-kehitykset, kun hän puolusti omaansa: ”Arkkitehtuuri ei saa painaa matalaksi ihmisen henkisiä oraita, sen pitää olla kuin puutarha, jossa kaikki arvokas vapaasti saa versoa. Sen on stimuloitava ihmisyyttä.”

Aallon on tulkittu viitanneen väheksyvästi näihin ehdotuksiin, kun hän esitelmöi Britanniassa 1957. Kollega oli turhaan kysellyt jonkin hänen suunnittelemansa toimistorakennuksen moduulia. Aallon mukaan yleispätevän moduulin etsintä kuvasti ihmisten asemaa ”teknisten joutavuuksien orjana”.

**T**eknologiauskoisen modernismin varhaisia vastavaihtuksia oli lakimies Heikki von Herzenin aloitteesta noussut puutarhakaupunkityyppi Tapiola eli ”orgaanisen kaupunkityypin kokeilu” Espoon pelloilla. Pääsuunnittelijaksi tuli kilpailun kautta Arne Ervi, joka myös Turun yliopistorakennusten ja Helsingin Porthanian suunnittelijana nousi 50-luvun uuden suuntauksen ydinhahmoksi. Valtavirtana jatkui kuitenkin tyyli, jonka Jaakko Ylinen 1966 totesi hukanneen funktionalismin ”ankaran henkisen sisällön”: ”uudet rakennukset ovat epämääräisen muotoisia, ikävän ja halvan näköisiä eikä niillä ole lainkaan henkistä ilmettä”.

**Aulis Blomstedtin päätoimittama ensimmäinen *Le carré bleu* -lehti ilmestyy 1958. Uudessa Oulun yliopistossa alkaa arkkitehtikoulutus 1959. *Yhteiskuntasuunnittelu*-lehti aloittaa 1963.**

**»Kysyin tiileltä, mitä se halusi olla, ja se vastasi: ”Kaari”.»**

Louis Kahn 1958

**R**eima Pietilän ja Rai-li Paatelaisen (myöh. Pietilä) ehdotus sai toisen palkinnon TKK:n ylioppilaskuntatalon suunnittelukilpailu-

sa. Työ päätettiin kuitenkin antaa heidän toteutettavakseen. Valmistuttuaan 1966 Dipoli herätti paljon keskustelua. Juhani Pallasmaa julkaisi *Rakennustekniikka*-lehdessä kritiikkiä otsikolla ”Vastapoli”. Kirjoitus julkaistiin myöhemmin *Arkkitehti*-lehdessä yhdessä Pietilän vastineen ”Vastaavuuspeli” kanssa. Kun Pallasmaa vaati arkkitehtuurilta anonyymia, tutkimuspohjaista yhteiskunnallisuutta (yksilökeskeisen muotojen keksimisen sijaan), Pietilä vieroksui kritiikin henkimää teknokraattisuutta. Hän korosti ekologisin painotuksin, että Dipolia on vaikea ymmärtää nykyaikaisen urbanismin kautta.

Viralliset kommentit Dipolista *Arkkitehti*-lehti tilasi ulkomaisilta asiantuntijoilta. Christian Norberg-Schulzin, Udo Kultermannin ja Oskar Hansenin ylistävät lausunnot julkaistiin Pietilän oman Dipoli-esittelyn yhteydessä. *Suomen Kuvalehti* teki Pietilä-haastattelun, *Parnasso* järjesti -kyselytunnin.

Arkkitehtiliiton keskustelutilaisuudessa 1969 Kirmo Mikkola alusti anti-pietiläläisiä painotuksin: ”On kiinnostavaa todeta, että suomalaisen arkkitehtuurin uusin kehitys on melko yksinäinen ilmiö nykyisessä kansainvälisessä arkkitehtuurissa, jossa oikkua arvostetaan usein enemmän kuin harkintaa ja pakoa romantiikkaan enemmän kuin nykypäivän tajua.”

Timo Penttilä: ”Konstruktivismikin on ekspressionismia! Kaipuu elämälle vieraaseen yksinkertaistettuun selkeyteen on läheistä sukua romantiikalle! [...] Kun Kirmo toisaalta itse toimii taiteellisen ilmaisun pohjalta mutta toisaalta tuomitsee toisten töitä erilaisen ilmaisun vuoksi, on kysymyksessä yksinkertaisesti muotodiskriminaatio. [...]”

KM: ”Loppuun asti viritetty miesläisyys [...] saattaa olla yhtä suljettua muotoa kuin Pietilän Dipoli. Suorataan henkistä väkivaltaa saattaa merkitä sellainen äärimmilleen viritetty detaljointi, joka saattaa jokaisen asukkaan käyttämän ja rakastaman esineen näyttämään kuin maalaiskarjakolta elegantin pariisilaismannekiinin rinnalla. Samoin kuin ihmisten pakottaminen arkkitehdin tilaihanteita toteuttavaan avoi-

meen asuntoplaaniin, jossa kaikenlainen persoonallinen elämä, pysähtyminen omiin ajatuksiin, sukupuolielämä jne. on mahdotonta. Nämä esimerkit eivät kuitenkaan toki pysty kumoamaan mitään rationaalisen arkkitehtuurin lähtökohtia, ne vain paljastavat, että ajatteluun on sekoittunut häiritseviä subjektiivisia ja autoritaarisia asenteita. [...] On täysin yhdenmukaista, onko arkkitehtuuri, joka ei pysty ratkaisemaan asumisen katastrofaalisia ongelmia, Aallon tai Miesin tai ken tahansa muotoa.”

Pietilä: ”Vanhempaa arkkitehtipolvea voidaan soimata liiallisesta mukautuvaisuudesta. Arkkitehtuuri ikäänkuin liukenee ja hyytelöityy yhteiskuntaruumiin pinnan poimuihin korostaen tunnontarkasti pienintäkin luokkaeroa ja yksilöllistä seikkaa. Järjestelmäarkkitehtuuri tarjoaa keinon tämän kauneusvirheen kätkemiseen. Rakennuksen ulkoasun samaistamisella saavutetaan yhteisöllistä identiteettiä koko matkan. Erikoistuminen siirtyy rakennuksen sisäpuolelle, johon muodostetaan yhteiskunta-asemaa kehystävä maailma.”

**Tampereella alkaa arkkitehtikoulutus 1969, ensin Teknillisen koulun alaosastona, 1972 alkaen itsenäisenä osana Tampereen teknistä korkeakoulua.**

**1969 arkkitehtien kaksikielisestä äänenkannattajasta tulee yksikielinen Arkkitehti. Sitä ennen on ehditty kokea paitsi Corbun muistonumero 1965, myös Mikkolan lyhyt päätoimittajakausi ja siihen sijoittunut opiskelijaradikaalien vallankumousnumero 8/68.**

**1**971 Pietilä vastasi Mikkolan uuteen kritiikkiin: ”Rakennukset eivät muodollaan puhu totuutta arkkitehtien poliittisesta asenteesta [...] Mikkola ei uudelleen

arvioidessaan kykene repimään hajalle perittyä kieltojen kudosta vaan tunnustautuu entiseen uskoon, jonka mukaan arkkitehtuurin takana olevista asioista puhuminen on vaarallista. Näille asioille annetaan sivistyssananimiä, ”esteettinen”, ”ekspressionistinen”, ”romanttinen”, ”formaalinen” – ja lukija ymmärtää, että osa suomalaista arkkitehtikuntaa rypee näissä kauheissa taantumussyynneissä. [...] ”Mikä se on tuo ’ekspressionismi’? Onko se arkkitehtikasvatuksen didaktinen mörkö, jolla lasta pelotellaan? Jos on, niin mikä on se vaara, jonka ennakkotatorjuntakeinona sana toimii?”

Vastineessaan ”Pohtikaa toki Reima Pietilän kanssa, mitä arkkitehtuuri on” Mikkola toteaa vastausten kysymyksiin sisältyvän jo kritiikkiin, jota hän oli Pietilään kohdistanut ”– näkemyksen tasolla”. Välienselvittelyn vaatimaan laajaan arkkitehtuurihistorialliseen selvitteilyyn ei Mikkolan mukaan voi noin vain ryhtyä.

**»[...] ei ole toista ammattia, jolle lankeaisi erityisvastuu merkitysten niveltämisestä ja siitä huolehtimisesta, että ympäristö on aistillista, lystikästä, yllättävää ja luettavaksi tekstiksi koodattua. Tämä on arkkitehdin työtä ja nautintoa eikä, sopii toivoa, koskaan enää hänen ”ongelmansa”.**

Charles A. Jencks 1977

**M**ehukkaimpaan sanaharkkaan Pietilä joutui, kun hän järjesti 1971 Tila-tarha-nimisen

näyttelyn Rakennustaiteen museossa. Se esitteli Pietilän työskentelytapaa sanoin ja kuvin. Taidehistorian ja -teorian professori Sixten Ringbom tutustui näyttelyyn ja kirjoitti sapekkiaan arvion *Finsk tidskriftiin* (6/71; suom. *Aika* 8/71). Tekstilabyrintti merkitsi kriitikon mukaan ennätyskellisiin mittoihin äitynyttä ”sahanurmiota”. Ringbom halusi kiinnittää huomiota arkkitehtuuri(keskustelu)-sa rehottavaan ”tolkuttomaan sanasoitteluun”, ”hivittävään fakkikieleen” ja ylimalkaan hämääjän, arvoitukselliseen, teotieteelliseen ja käsittämättömään puhetapaan, joka toisinaan ryydittyi vieläpä ”hyppysellisellä voimanerouden pateettisuutta tai tunnelmarunoutta”. Tiede-eettisenä ja yhteiskuntamoraalisena pontimenaan Ringbom viittasi haasteeseen arvostella ekologis-sosiaalis-taloudellis-historiallis-esteettisesti ”edesvastuutonta rakennuspolitiikkaa”

Pietilä vastasi kriitikon eksyneen (*Aika* 1/72). Tämä oli saanut vain ”vihde-elämyksen” ja aiheen viihdyttävään mutta yksioikoiseen analyysiin. Ringbomilta meni ohi silmien näyttelyopasteet ja yli ymmärryksen tila- ja tekstiosien viesti. Kritiikki kertoi vähemmän esillepannuista asioista ja enemmän väärinymmärtämisen taustasta. Pietilä näki Ringbomin polemiikissa kaksi vakavampaa yleistä piirrettä: se henki pitkää suomalaista arkkitehtuuriteorian vastais-ta linjaa, se kieli meikäläisestä yhtenäistetyn keskustelukielen paineesta: ”Vanha, joskin leikillinen määrittely arkkitehdista on, että hän on ammattimies, joka ei varsinaisesti osaa mitään eikä tarkoin tiedä mitään, mutta hänellä on oltava vahva kyky kerätä ja punnita asioita yhteen ja keskenään, niin että syntyy KOKONAI-SUUS. [...] On erisyntyisiä arkkitehtuureja ja niillä kullakin on omat suunnittelumenetelmänsä. ’Kokonaisuus’ on suhteellinen asia ja täysin riippuva menetelmäpohjasta.”

**K**irjo Mikkola ja Erkki Kairamo vuoropuhelivat *Arkkitehti*-lehdessä 1980:

KM: ”30-luvulla kansallisesti tärkeiden rakennustehtävien suunnitelmat hankittiin arkkitehtikilpailujen kautta, ja tuloksena oli, ei pelkästään kansallisesti, vaan myös kansainvälisesti tärkeitä funktionalismin merkkiteoksia. Tänään tuntuu suorastaan siltä, että yhteiskunta kuvittelee tulevaisuutta täysin ilman arkkitehteja. Uskotko sinä, joka olet töissäsi ylistänyt tekniikan kauneutta, että insinööri voisi yksin päätyä kauniiseen, ympäristöllisesti korkeatasoiseen lopputulokseen?”

EK: ”Kyllä, jos hänellä on arkkitehdin sielu. Ylistämäni tekniikan kauneus ilmenee kauneimmillaan Dovtšenkon elokuvassa *Maa*, jossa traktorien rivistöt leikkaavat viljaa. Kauneus on viljasta syntyvässä leivässä, ei traktoreissa.”

KM: ”Mikä on suhteesi puhtaan iluusion käyttöön arkkitehtuurissa?”

EK: ”Joskus voi suunnittelun lähtökohtatilanne, syystä tai toisesta, olla täysin mahdoton. Silti arkkitehdin on löydettävä ratkaisu, joka parantaa ympäristön laatua. Tällöin koristelu, lavastuksenomainen arkkitehtuuri, itse asiassa kaikki keinot ovat sallittuja. Nämä käsitteet ovat kuitenkin minulle vieraita. Elämä on tällaista talsimista, toisinaan. Voisi sanoa, että moraali, silloin kun se on etiikan este, on synti.”

KM: ”Toisin sanoen ajattelet jollakin haikeudella ehdottomuuden filosofian, mutta pystyt toimimaan pragmaattisesti kulloisistakin lähtökohdista.”

EK: ”Näin on. Olen loppujen lopuksi realistinen. Lähdän siitä konkreettisesta tilanteesta, joka kulloinkin vallitsee. Tämän ei tarvitse olla arkkitehtuurin syntymisen este. Jos panee peliin kaiken, kuten uhkapeluri, mahdoton voi muuttua mahdolliseksi. Tavoite on ehdoton, rakennuksen tai ympäristön on soitava kirkkaasti kuin tuskan viilto.”

**A**lkuvuodesta 1980 J. P. Roos puolusti *HS*:n yleisönosastossa ns. uusvanhaa rakentamista ja pilkkasi arkkitehtien ”rehelisyys”-retoriikkaa. Nämä kun ”suuntaavat todella massiivisen rintamahyökkäyksen aina kun jossain rakennetaan jotain ”epäaitoa”, historiallisesti epätarkkaa. Se on aina ”bomba-ilmio”.”

Arkkitehti-iltojen taholta vastattiin, että ”arkkitehdit ovat tehneet erittäin merkittävän työn luomalla asumisen ja elämisen puitteet sotien jälkeen”, ja että ”suomalainen rakennustaito on ylittänyt mittaviin suorituksiin”.

Arkkitehtiopiskelija Matti Kuusela torjui hänkin Roosin historismirohdon, mutta otti etäisyyttä modernismiin: ”Arkkitehtuuri joko tukee ihmisen jäsentymistä maailmaan tai sitten ei. [...] Rakennus, joka on tunteeton tilan ja toimintojen laadulle, irrottaa myös sen keveä ihmistä todellisuudesta ja muokkaa hänestä vähitellen kodittoman olennon maan päällä.” Hahmottui ’abstraktien periaatteiden’ ja ’elämispohjaisen todellisuuden’ vastakohta. Kommenttiin mahtui mukaan Strengellin ja Frosteruksen, Goethen ja Steinerin kehua.

lisuudentajun’ vastakohta. Kommenttiin mahtui mukaan Strengellin ja Frosteruksen, Goethen ja Steinerin kehua.

Taidehistorioitsijat Jukka Ervamaa ja Riitta Nikula syyttivät Roosia kyynisyydestä ja nihilismistä. He korostivat ”monikerroksisen ympäristön” merkitystä. Arkkitehti Reijo Railo puolestaan esitti historiallisten esimerkkien (Kölnin tuomiokirkon monisatavuotisesta ja katkonaisesta rakentamisesta aina 50-luvun suomalaisen liuskekilviltä-sokkelimuotiin) pohjalta, että Engelin Merikasarmiin voisi rakentaa puuttuvan siiven alkuperäisen suunnitelman mukaan. Mutta ellei Rooskaan pukeudu puuteriperuukkiin ja verhoile autoaan 1700-luvun somistein, on myös syytä jättää ”vitxit rakentamatta”.

Roos palasi asiaan valitellen arkkitehtien ahdaskatseisuutta. Hän koetti tarkentaa ”hieman yliampuvaa” avustaan sanomalla, ettei suomi luovuutta, vaan muotokielen kaventumista. Kaikki tyyliä, paitsi ”vuosisadan alun ”tyylitön” arkkitehtuuri”, koetaan nykyisessä ”paradigmassa” mahdottomiksi.

**»Arkkitehdin vallan hupeneminen ja hänen vähäpätöistymisensä ympäristön muokkaajana voidaan ehkä pysäyttää, ironista kyllä, kun hän kaventaa kiinnostuneisuuttaan ja keskittyy omaan hommaansa. [...] Jollei yksinkertaisuus onnistu, seuraa yksitoikkoisuus. Pelkistävä yksinkertaistus tarkoittaa säyseää arkkitehtuuria. [...]»**

*Vähemmän on entistä vähemmän.*

Robert Venturi, 1966

**H**elsingin *Sanomat* esitteli talvella 1990 Kaj Nymanin väitöskirjan *Husens språk* osana tekstiä, jonka J. P. Roos laati prinssi Charlesin tuoreen arkkitehtuurikirjan kunniaksi. Hänen mukaansa Nymanin kuvitus yhtyi prinssin ristiretkeen modernismia vastaan. Nyt piti Suomesakin päästä räjäyttämään ainoaksi totuudeksi muuttuneen makusuunnan rumiluksia kauniimpien rakennusten tieltä. Roos torjui Nymanin vetoituksen arkkitehdin paluusta vallan käskyläisen roolista vastuulliseksi taiteilijaksi: ”vaarallisin yhdistelmä” on valtapelaava rakennustaiteilija.

*Arkkitehti*-lehden päätoimittaja Kaarin Taipaleelle järjestyi *HS*-kolumni. Hän moitti Roosia nostalgiaa ja sivalteli tätä von Wrightillä, Habermasilla ja ”diskurssilla”.

Professori Henrik Lilius toivoi ”kiukuttelemisen” sijasta asiallista keskustelua siitä, mitä hyvää peruuttamattomas-

ti voitolle päässeessä modernismissa on ollut. ”Suuren yleisön” maulla herkutelu vinouttaa perusasian: arkkitehtuuri vaatii paneutumista. Kai Wartiainen esitti, ettei Roos oivaltanut eroa miljöön ja sen vaatimattoman osan, arkkitehtuurin, välillä.

Nymanin mukaan Roos vetosi ”henkilökohtaiseen mieltymykseen” ja Wartiainen ”vapauttaa itsensä vastuusta”. Nyman myönsi työnsä lähtökohdaksi paradoksin: nykyrakentaminen ei vastaa nykyihmisen kuvaa hyvästä rakentamisesta. Mielenkiintoista perusajatustaan (”talot ovat kielemme”) hän perusteli vähemmän mielenkiintoisesti – ja painavan tutkimuksensa filosofis-yhteiskuntakriittisistä painotuksista erkaantuen – käsittein ’alitajunta’ ja ’arkkityypit’.

*HS*-sivuille ilmaantui myös Paavo Lipposen vaade Helsingin katukuvan kansainvälistämisestä: ”Eliel Saarisen ja Bertel Jungin suuren perinteen toivoisi jatkuvan.”

*Kuukausiliite* julkaisi sitten Seija Sartin kirjoittaman ja Vesa Ojan valokuvaa-

man raportin ”Alas rumat talot”, joka sisälsi laajan otoksen pääkaupungin vanhojen rakennusten tilalle 60-luvulta lähtien nousseita komplekseja.

Tapani Koivula myönsi lukijakirjeessä antimodernistisen kritiikin oikeutuksen: ”Itse jouduin 60- ja 70-luvuilla arkkitehtuurin opinnoissani funktionalistisen aivopesun kohteeksi.” Hän nosti Reima Pietilän hahmon ja opetustyön Oulun yliopistossa käänteeksi, joka vapautti ”uuden luovuuden aallon”. Nyt oli jälleen ”luvallista ”koristella” rakennuksia”.

Itseruoskintaan yhtyi Turun asema-kaava-arkkitehti Jukka Paaso, joka von Wrightiin vedoten puhui laajemman ekologisen ajattelutavan puolesta: ”Moderni arkkitehtuuri on parasta aikaa räjäyttämässä arkkitehtien omiin käsiin.”

Roos palasi *HS*-palstoille: ”vanhan rakennuskannan suojeleminen ei riitä”, ei postmoderni lainailukaan, vaan kaikkien historiallisten tyylien täyskäyttö.

Rakennushallituksen pääjohtaja Matti K. Mäkinen tuomitsi ”populismin”, ”historismin” ja ”eklektismin”. Hän epäili,

Kuva Johanna Fingerroos



tietäneekö ”joka ukko ja akka [...] parhaiten itse, millainen hänen miljöönsä pitäisi olla”. Hän haikaili ”älykkäiden rakennusten ja kaupunkien” perään.

Pelleilykieltoon yhtyi Riitta Nikula, joka niputti Roosin ja Lipposen vakavien asioiden kanssa vapaasti visioiviksi ”mainioiksi miehiksi”.

Lilius myönsi uudessa vastineessaan Roosin kyvyn herättää keskustelua. Hän nonchaleerasi Sartin ja Ojan reportaashin vanhana rakennus- ja taidehistorian opetusaineistona. Lilius ehdotti, että hirvityslistojen jatkoksi koottaisiin ”arkkitehtoninen ihannegalleria”, jonka avulla modernismia voisi oppia ymmärtämään.

Antti Ahlava pani pisteen keskustelulle piruilemalla tasapuolisesti kaikille, kunnes arkkitehti-iltoin puheenjohtaja Esko Kahri palasi aiheeseen pitkässä kirjoituksessaan. Hän piti ongelmallisena ”sekoittaa yhteiskuntakritiikkiä arkkitehtuurin arviointiin”.

Nymanin tutkimus jäi ruotimatta. Sen teki Pauline von Bonsdorff *Hufvudstadsbladet*issa. Hän piti *Husens språk*ia turhan manifestimaisena ja kielipuhetta problemaattisena. Nyman kyseenalaisti vastineessaan tieteen ja taiteen olemuseron ja vetosi verbaliikan tuolle puolen, ruumiillisuuteen.

Vuoden lopulla ilmestyneessä *Kansalaiskalenter*issa todettiin rakennuskustelun olevan alan ammattilaisille arka asia: ”Arkkitehtien käytännön moraalisten perusteiden kyseenalaistamisesta ei seuraa mitään hyvää – arkkitehteille.”

Keväällä *HS* antoi Kristian Gullichsenin provosoida ehdottamalla Pohjois-Esplanadi 37:een uudisrakennusta ”Aallon ja Höijerin väliin”. ”Jo riittää”, vastasi Pekka Kärki. Hän puolusti vanhaa ja näpäytti sekä modernistin asettamisesta konjunktion etujäseneksi että Höijerin sotkemisesta Wredeen. Wartiainen palasi Stockmannin laajennusjupakkaan: vanhan fasadin säilytykseen tuoloin myöntynyt ”konsensus-Gullichsen” ohjasi nyt ”äkillisessä radikalismissaan” ojasta allikkoon.

Syksyllä 1991 *HS* antoi konservatori Pentti Pietarilan tehdä hälytyksen Gullichsenin toimiston uudistalosuunnitelmasta Katajannokan jugendmiljöössä. Oulun vs. arkkitehtuuriprofessori Anna-Maija Ylimaulan kommentti kuului: ”Entä sitten?” Uhkana kun olisi korkeintaan uusjugend, mutta erityisenä vaarana julkisuus: ”Suomalainen arkkitehti kärsii muutenkin ylikehittyneestä itsekkyydestä

eikä tilannetta paranna se, että suunnitelmia ruoditaan lehtien palstoilla. Eihän kirjaakaan julkaista niin, että esitellään katkelmia lehdessä ja sitten järjestetään huutoäänestys”. Tästä Roos sai aiheen

toivoa uusjugendia. Wartiainen haukkui Roosin ”arkkitehtuurin tahallisenä väärinymmärtäjänä”, Ylimaulan asenteen, uusjugendin idean ja koko ”absurdin” keskustelun.

**»Tuntuus on perspektiiviin asetetun ja todellisuuden pintaa verhoavan vastakohta. Sillä on kyky herättää koskettamisen mieliteko, mikä palauttaa arkkitehdin rakentamisen runousoppiin ja pystyttämään sellaisia teoksia, joissa kunkin rakenneosan tektoninen arvo riippuu siitä, kuinka tiheää sen objektisuus on.»**

Kenneth Frampton 1983

Kuva Hanna Hyvönen



**K**ari Jormakka arvioi 1992 Anna-Maija Ylimaulan väitöskirjan ja kritisoi tutkijan tapaa käyttää Heideggeria ja Martin Kuschin Heidegger-tulkintaa omiin tarkoituksiinsa. Ylimaula omi Heideggerin kielijä ja taidekäsitteistä joitakin erotteluja ja ajatusjuonteita, mutta ratsasti johtopäätöksiin, jotka kalskahtivat perinteistä taide- ja arkkitehtuuriajattelulta. Historiallisten arkkitehtien tuotannosta Ylimaulan fenomenologisoiva tarkastelu ei tuonut esiin uutta. Jormakan mukaan Ylimaula vähätteli taidehistorian tyylikäsenteistön merkitystä taiteen ymmärtämisessä, mutta käsitti itse tyylin niin kokonaisvaltaisena, että arkkitehtuurin erittelevän ymmärtämisen mahdollisuudet hupenivat. Ylimaula vastasi vetoamalla fenomenologisen ja analyttisen ajattelun eriäviin traditioihin.

Jormakka: ”Heidegger on manattu haudastaan vain antamaan esseelle uskottavuutta: sisällöltään Ylimaulan teoria on arkkitehtien arki ajattelua. Siihen kuuluvat seuraavanlaiset uskonkappaleet: tyyli heijastaa taiteilijaa ja aikaansa; tyyli ilmaisee totuuden tai idean, joita rakennuksessa pitää olla yksi; taideteokset ovat niin rikkaita, ettei niistä oikein voi puhua, mutta ne vetoavat kaikkiin ihmisiin kaikkina aikoina; ja tärkeimpänä: tyyli on hyvä asia.”

Ylimaula: ”Heideggerin taideteorian väittämistä on vaikea keskustella lyhyesti lehden palstoilla, etenkin tutkijan kanssa, jolle taideteos on pelkkä käsitteellinen rakennelma. [...] Jormakalle tyyli on väline, jolla kriitikko sijoittaa taideteoksen taiteen perinteeseen. Minulle tyyli on perusfilosofia, kantava ajatus, joka kulkee koko taideteoksen läpi ja konkretisoituu valmiissa rakennuksessa.”

**Aalto-museon ja -akatemian Prah aloittaa aikakauslehtenä 1999. Rakennustaiteen seuran verkkojulkaisu Taiteentutkija pääsee liikkeelle 2000.**

## Valikoitu bibliografia

- Aalto, Alvar, *Luonnoksia*, toim. Göran Schildt. Otava, Helsinki 1972.
- Abacus* 3, Vuosikirja 1982. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1983.
- Ahlava, Antti, *Architecture in Consumer Society*. University of Arts and Design, Helsinki 2003.
- Arkkitehti* 2/03, 100-vuotisjuhlanumero.
- Ars* 1–4. Otava, Helsinki 1988–91.
- Bonsdorff, Pauline von, *Arkkitehtuurin määrittely Suomessa 1940–1989*. VTT, Espoo 1991.
- Datutop*. Tampereen teknillisen yliopiston [ent. korkeakoulun] arkkitehtuuriosaston julkaisusarja. Erit. niteet: 5 (1984), 8, 9 & 10 (1985), 11 (1988), 15 (1991), 16 (1992), 17 (1993), 18 (1996), 10 (1999) ja 22 (2002).
- Engel, C. L., *Kirjeet. Brev. Briefe. 1813–1840.*, toim. Mikael Sundman. Helsinki-seura, Helsinki 1989.
- Kansalaiskalenteri 1991*, toim. Kimmo Pietiläinen. Tietosanoma Oy, Helsinki 1990.
- Kervanto, Anja, Arkkitehtuurifilosofia kytkeviä: arkkitehtien käsityksiä ympäristön laadusta (lisensiaattityö 1982). TKK 1987.
- Klami, Hannu Tapani, *Turun tahti. Kansanvallan kriisi suomalaisessa ympäristöpolitiikassa*. WSOY, Helsinki 1982.
- Knuuti, Liisa, *Postmodernia etsimässä. Postmoderni, arvot ja elämäntyyli*. TKK 1997.
- Koho, Timo, *Suomalaisen arkkitehtuurin 60-luku. Konstruktivismi ja järjestelmäajattelu*. Rakennustieto, Helsinki 1994.
- niin & näin* 1/98, teemakokonaisuus: ”Elämiskaupunki”.
- Kuoppamäki, Riitta, *Arkkitehtonisen tilan aineellisuus. Johdatus kaupungin uudelleen ajatteluun*. TKK 1993.
- Le carré bleu*, 1958–61.
- Lehtonen, Hilikka, *Perspektiivejä arkkitehtuurisuunnitelmien esityskäytäntöihin* (väitöskirja). TKK 1994.
- Nyman, Kaj, *Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950–2000*. RAK, Helsinki 2003.
- Ringbom, Sixten, Arkitekturbatt i sekelskiftets Finsk Tidskrift, *Finsk Tidskrift* 8-9/76, s. 439-52.
- Saarinen, Eliel, *Search for Form. A Fundamental Approach to Art*. Reinhold, New York 1948.
- Sarje, Kimmo, *Sigurd Frosteruksen modernin käsite. Maailmankatsomus ja arkkitehtuuri*. Dimensio 3. Valtion taidemuseon sarja. Helsinki 2000.
- Stenros, A., *Kesto ja järjestys – tilarakenteen teoria* (väitöskirja). TKK, 1992.
- Suhonen, Pekka, Arkkitehtuurista. *Delfini ja muita esseitä*, Otava, Helsinki 1973.
- Synteesi* 3/88, teema: ”Ympäristö, arkkitehtuuri, tietotekniikka”.
- Synteesi* 4/02, teema: ”Arkkitehtuuri”.
- Vartola, Anni, *The Fiction of Order* (lisensiaattityö). TKK, arkkitehtiosasto, 1998.